

Zapatova armáda národního osvobození po deseti letech existence*

MIROSLAV MAREŠ**

Abstract: The Zapatista National Liberation Army after Ten Years of Existence

The book by Přemysl Mácha „Small Flame in the Mountains, Fire in the Lowlands. Indian Uprising in the Mexican Chiapas“ describes the development of the Zapatista National Liberation Army (EZLN). Czech political scientist P. Mácha used to be an uncritical supporter of the uprising in the south of Mexico, but today he finds some problems in the activities of the EZLN. The book analyzes in detail the roots and history of this guerilla struggle. However, the success of the Zapatista propaganda among intellectuals in Western countries could have been given more critical attention. Nevertheless, it is the best work about the EZLN in the Czech language.

Keywords: Mexico, Subcomandante Marcos, Zapatista National Liberation Army.

PŘEMYSL MÁCHA

PLAMÍNEK V HORÁCH, POŽÁR V NÍŽINĚ. Indiánské povstání v mexickém Chiapasu.

Brno: Nakladatelství Doplněk, 2003, 209 s.

Povstání v mexickém státě Chiapas v roce 1994 a následná aktivita Zapatovy armády národního osvobození (ELZN) patří v zahraničí (zvláště v západní Evropě a USA) k poměrně často zpracovávaným tématům v prostředí různých akademických oborů. Desáté výročí vypuknutí povstání pak vyvolalo novou vlnu zájmu o fenomén zapatismu. V České republice se však doposud objevily pouze kratší odborné analýzy (především kapitola v práci Pavla Pečínky „Od Guevary k Zapatistům“; Pečinka 1998: 159–171), dále pak materiály produkované českou Iniciativou na podporu ELZN a několik tendenčních příspěvků v ultralevicových tiskovinách.

Důsledkem obecného nepochopení charakteru zapatistů a jejich cílů bylo v českém akademickém prostředí mj. to, že v některých pracích zaměřených šířeji na problematiku guerilly či terorismu byly podávány pouze ne zcela přesné (často poměrně zaujaté) informace. Příkladem

* Tento text byl zpracován v rámci grantového projektu GAČR 407/03/D 105 „Politické násilí a terorismus v České republice“.

** Autor působí na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Poštovní adresa: Katedra politologie FSS MU, Gorkého 7, 602 00 Brno; e-mail: mmares@fss.muni.cz.

může být kniha Miroslava Janíčka „Pyrotechnická ochrana před terorismem“, kde je Subcomandante Marcos uveden v seznamu sedmi nejnebezpečnějších teroristů světa vedle Usámy bin Ládina, Theodora Kaczynského, Júsifa Ahmada Ramzího, Iljiče Ramiréze Sáncheze, Rola Fernandezé a Sorayi Ansariové s krátkým komentářem: „Leader zapatistů Marcos se snaží se svým komandem získat moc na svoji stranu v Mexiku“ (Janíček 2002: 21).

Lze proto pouze přivítat počín autora Přemysla Máchy, jehož knížka „Plamínek v horách, požár v nížině. Indiánské povstání v mexickém Chiapasu“ se snaží relativně komplexně zmapovat celou problematiku, resp. si nárokuje být „kronikou uvedeného povstání, jeho příčin a souvislostí a také jeho materiálních, sociálních a morálních následků“ (str. 7). Z celé knihy je zřejmé, že autor v rámci popisované problematiky disponuje hlubokými faktografickými znalostmi, umocněnými i návštěvami Mexika a Chiapasu.

Jeho „multioborové vzdělání“ na amerických univerzitách a práce odborného asistenta na katedře filozofie FF Ostravské univerzity mu poskytují důležité zázemí pro zpracování obtížně uchopitelného předmětu výzkumu. Z akademického hlediska je kniha nejspíše zařaditelná do oblasti mexických či latinskoamerických „area studies“, přičemž Mácha v ní musel skloubit přístupy mnoha vědních oborů (politologie, etnografie, sociologie, ekonomie, bezpečnostních studií apod.).

Mácha klade důraz na objektivitu a odmítá, že by kniha byla manifestem (str. 7). V tomto směru je sice z textu na jednu stranu na mnoha místech patrné jisté „anti-neoliberální“ zaměření autora (který působil i v české Iniciativě na podporu EZLN) (Lylová 2001), na straně druhé však není na aktivity zapatistů nahlíženo nekriticky (např. na str. 156–157 je uvedeno, že mnozí zapatističtí bojovníci se podobně jako v kterékoli válce dopustili řady násilných činů na civilním obyvatelstvu, plundrováním počínaje a loupežnictvím konče). Ostatně již v úvodu práce se píše, že po několika návštěvách Mexika autor nezačal pochybovat o oprávněnosti zapatistických požadavků, ale o legitimitě a efektivitě jejich boje (str. 8).

Kniha začíná kapitolou, věnovanou ekologickým, politickým a kulturním souvislostem vzniku konfliktní situace v Chiapasu, v níž se čtenář mj. díky přehledným mapám seznámí s geografickou polohou a charakterem Chiapasu, pozná jeho demografickou a sociální strukturu a získá základní přehled o vývoji mexického politického systému. Druhá kapitola se zabývá rozбором „indiánské otázky“ v mexickém a chiapaském kontextu. Důvodem je deklarovaná návaznost ELZN na indiánské tradice. Mácha prezentuje v návaznosti na francouzského etnologa Favreho zajímavý názor, že „přijmout pojem indián znamená ospravedlnit nadvládu, která ho vytvořila.“ Odmítá i nekritickou idealizaci tradiční tzotzilské společnosti vzhledem k současnému pojetí lidských práv. Třetí kapitola se nazývá „Předehra k povstání: rolnická hnutí v Chiapasu a Mexiku“. Autor zde mj. poukazuje na skutečnost, že v Mexiku ve dvacátém století nedošlo k takovému rozmachu guerilly jako v jiných latinskoamerických zemích, přesto však vůči tomuto fenoménu nebylo zcela imunní. Rolnická i indiánská hnutí však byla organizována v masové míře spíše na legální bázi.

Po rozsáhlých uvozujících kapitolách je ve čtvrté kapitole popsáno budování EZLN do vypuknutí povstání. Autor zde nabízí několik možných verzí původních kořenů ELZN, přičemž z textu vyplývá, že Mácha za nejvěrohodnější považuje prohlášení samotných zapatistů o příchodu šesti aktivistů ze severu v roce 1983 s cílem zorganizovat ozbrojené povstání. Podává (mj. i za pomoci schématu) přehled o struktuře EZLN a strategii EZLN. V kontextu charakteristiky osoby subkomandanta Marcose by bylo možné připomenout i názor z německé

„Příručky komunikační guerilly“, podle níž je mimořádným úspěchem vytvoření tajemné postavy Marcose bez fixního životopisu, který umožňuje vznik kolektivního mýtu (včetně identifikace „všichni jsme Marcos“), kdy se tato osoba stává výrazem a identifikačním bodem subverzívních i sexuálních fantazií (přestože nejsou vidět ani jeho obličej ani jeho tělo, byl prý zvolen nejatraktivnějším mužem Mexika). Mýtus „El Sub“ se tak zřetelně liší od individuálních hrdinů typu Che Guevary (proto se mexická vláda neúspěšně snaží Marcose redukovat z kolektivního mýtu na občanské individuum) (Autonome a.f.r.i.k.a. grupe et al. 2001: 40–43).

V části o ideologickém profilu nenabízí Mácha jednoznačnou charakteristiku EZLN a spíše odkazuje na vývoj zaměření jednotlivých prohlášení. Tato část by však s ohledem na svoji závažnost zasloužila důkladnější rozbor a aplikaci politologických kritérií, mj. i vzhledem k popularitě zapatistů v určitých politických kruzích v západních zemích. Zajímavé je však zhodnocení konceptu „vlasti“ v prohlášeních EZLN, který Mácha považuje za snahu o tolerantnější a pluralističtější koncept národa.

Pátá kapitola je věnována průběhu povstání a zapatistickým aktivitám v letech 1994–2003. Jedná se především o rozbor z politologického a sociologického hlediska. Zájemce z vojenské či jiné bezpečnostně politické oblasti zde tedy nenalezne podrobnější popisy jednotlivých operací, střetů apod. Je zde však popsána militarizace Chiapasu i vznik paramilitárních jednotek (škoda, že nejsou uvedena přesnější data vzniku jednotlivých z nich), které jsou podle Máchy v mnoha případech pouze organizačně-formálním vyústěním dlouholetého konfliktu mezi opozičními skupinami a příbuzenskými klikami uvnitř obce. Příčiny toho, proč se v oblasti (která byla v předchozích kapitolách popsána jako „kvalifikovaná“ pro zapatistické povstání) daří vytvářet z místní mládeže tyto jednotky by však zasloužil důkladnější sociologicko-politologické vysvětlení.

Např. Wolfgang Gabbert ve své studii uvádí: „Vstup do paramilitární jednotky otevírá pro množství mladých novou cestu z dalece bezvýhodné situace jak získat příjmy (z žoldu a kořisti, jako jsou zvířata, úroda, domácí přístroje, nákladní automobily) a uznání. Již pouze vlastnictví moderní stříelné zbraně (na rozdíl od lovecké výbroje) zjednává prestiž. Půda vyňhaných je obsazována příslušníky paramilitars a prodávána v rámci lokálního obyvatelstva. Ale i jiné části vesnických obyvatel hospodářsky profitují z rabování paramilitárních jednotek. Protože levně získají svoji kořist (např. elektroniku), využívají jinak nedostupné konzumní zboží. Konečně je třeba podotknout, že mladí jsou často do paramilitárních band násilně rekrutováni pod pohrůzkou smrti“ (Gabbert 2001: 146).

Velmi důležitá je kapitola o širších souvislostech zapatistického povstání. Mj. čtenáře uvádí do problematiky virtuální revoluce (resp. internetové prezentace) EZLN, využít však není poměrně podrobný text na toto téma od Davida Ronfeldta a Johna Arquilly (2001). Je škoda, že tato „zobecňující“ kapitola je příliš zaměřena na mexickou realitu. Struktura a strategie různých skupin na podporu EZLN mimo Mexiko mohla být rozepsána podrobněji. V této souvislosti je možné zmínit alespoň rozdělení Ronfeldta a Arquilly na 1. „issue“ orientované NGO (tj. organizace zaměřené na specifické arény, např. na podporu lidských práv, práv původních obyvatel, míru, životního prostředí či obchodu a rozvoje) a 2. „infrastructure-building“ a „network-facilitating“ NGO (nejsou zaměřené na specifické arény, spíše jiným NGO a aktivistům pomáhají nezávisle na okruhu problémů; specializují se na usnadnění komunikace, organizují demonstrace, karavany a jiné události a pečují o vzdělání a výměnné aktivity) (Ronfeldt, Arquilla 2001: 183–184).

Více mohla být vysvětlena role celosvětové podpory zapatismu při vzniku a ověřování funkčnosti struktury a strategie antiglobalizačního (resp. alterglobalizačního) hnutí. Z určitého pohledu lze totiž na fenomén podpory EZLN nahlížet jako na jisté intermezzo (v době desorientace „nové levice“ po pádu komunismu) mezi sociálními hnutími ze sedmdesátých a osmdesátých let (mírové hnutí, ekologické hnutí) a antiglobalizačním hnutím konce let devadesátých a počátku nového tisíciletí. Nese v sobě jako prvky „revolučních šedesátých let“ (např. mýtus latinskoamerické ultralevicové guerilly), tak i současných forem protestní politické činnosti (např. koncept „netwars“). V perspektivě budoucího vývoje politického násilí by bylo možná vhodné i zamyšlení nad otázkou, zda zapatistické povstání nebylo posledním významnějším projevem rurální guerilly. V kontextu předpokládaného vzniku latinskoamerických megaměst s až 50 milióny obyvatel (což někteří odborníci v horizontu několika let či desítek let očekávají) je podle některých názorů možné předpokládat spíše projevy inovované městské guerilly (Waldmann 2003).

Cennou přílohou publikace jsou přílohy, které tvoří překlady důležitých dokumentů vztahujících se k EZLN. Zajímavé by však bylo i doplnění o dokumenty hodnotící činnost EZLN „z druhé strany“, především pak od mexické vlády a jejich bezpečnostních složek. Celkově je možné Máchovu knihu přes drobné výhrady hodnotit jako přínos pro české společenské vědy v poznání fenoménu, který se týká nejenom mexické reality, ale i nových forem prosazování specifických požadavků a nalézání podpory pro ně v soudobém světě v „éře globalizace“.

Literatura:

- Autonome a.f.r.i.k.a. gruppe, Blissett, Luther, Brünzels, Sonja (2001): *Handbuch der Kommunikationsguerilla*. 4. Auflage. Berlin, Hamburg, Göttingen: Assoziation A.
- Gabbert, Wolfgang. 2001. „Staat, Paramilitärs und dörfliche Konflikte im Hochland von Chiapas, Mexiko.“ In *Politische und ethnische Gewalt in Südosteuropa und Lateinamerika*. Eds. Höpken, Wolfgang a Riekenberg, Michael. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 131–148.
- Janiček, Miroslav. 2002. *Pyrotechnická ochrana před terorismem*. Educa Consulting.
- Lylová, Hana. 2001. „Iniciativa na podporu Zapatovy armády národního osvobození.“ *Středoevropské politické studie*. III, č. 3 (<http://www.iips.cz/seps/clanek.php?ID=76>).
- Mácha, Přemysl. 2003. *Plamínek v horách, požár v nížině. Indiánské povstání v mexickém Chiapasu*. Brno: Nakladatelství Doplněk.
- Pečinka, Pavel. 1998. *Od Guevary k zapatistům. Přehled, složení a činnost gerilových hnutí Latinské Ameriky*. Brno: Doplněk.
- Ronfeldt, David, Arquilla, John. 2001. „Emergence und Influence of the Zapatista Social Netwar.“ In *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime and Militancy*. Eds. Arquilla, John a Ronfeldt, David. Rand, pp. 171–199. (<http://www.rand.org/publications/MR/MR1382/index.html>).
- Waldmann, Peter. 2003. *Terrorismus und Bürgerkrieg. Der Staat in Bedrängnis*. München: Gerling Akademie Verlag.